

Визначний філософ, один із фундаторів вітчизняного системного українознавства ХХ-ХХІ віків Є.О. Сверстюк робить наступний висновок про стратегію поведіння тоталітарного радянсько-окупаційного режиму з Україною: "Держава з допомогою каральних органів організувала ревізію всіх хлібних запасів. Тоталітарна держава мобілізувала всі сили на конфіскацію в селян усяких їстівних запасів, а потім встановила стеження й кордон із забороною виїзду. Держава заборонила втручання усяких благодійних організацій і оголосила, що ніякого голоду нема. Держава заборонила вживати слово "голод". Відібраний у селян хліб держава експортувала за кордон за демпінговими цінами або часто не встигала вивозити, і тоді зерно пропадало під дощем. Каральні органи... арештовували, розстрілювали і вивозили селян до Сибіру" [6, с.12].

Концептуально суголосними з думками й міркуваннями видатного українського філософа є й ідеї визнаного вченого-історика. Доктор історичних наук, професор С. Цвілюк у праці з глибокою й, по-бароковому, дещо полемічною назвою "Як ми українізували Росію" зауважив: "Нині, коли відкрилася світові правда у всій своїй жахливій повноті, терор сталінізму сприймається як злочин проти всього людства. Адже голодомор – не лише українська трагедія...це така ж планетарна трагедія як світові війни, єврейський голокост, Хіросіма і Чорнобиль..." [9, с.216]. В указаному контексті професор С.А.Цвілюк наводить концептуальні приклади із розмов В.Молотова з його адептом Ф.Чуєвим, який, проте, здивовано зауважує, у відповідь на фарисейську позицію Молотова щодо "недоведеності" фактів загибелі 12 мільйонів українських селян: "Не доведено?" [9, с. 217]. Цілоком зрозуміло, що стратегія В.Молотова була очевидною не лише таким як він, а й всім тим, хто пережив в Україні голодоморний геноцид і зробив, відтак, висновки із панування "на нашій, не своїй землі" чужої влади".

Підсумовуючи сказане, конспективно зазначимо. Історіософсько-українознавча рецепція голодоморного нищення провідних верств українського суспільства – селян та інтелігенції – ще й досі не має адекватного філософсько-українознавчого осмислення. Так само – не маємо й відповідного й, головне – відповідального перед історіософською й філософсько-українознавчою наукою осмислення феномену української культури з огляду на актуальні потреби й запити філософсько-українознавчого дискурсу III Тисячоліття.

Тим більше – з огляду на багатогранну реальність соціально-гуманітарної семіосфери українського сьогодення. Відтак – мусимо зауважити, що пошук Істини в цій царині філософського українознавства ще триває. Але для того, щоби цей пошук набував якомога більшої інтенсивності та сприяв національному поступові як у культурно-соціальній, так і в державотворчій царинах маємо усвідомлювати всі вищеназвані й, дотепер, належним чином не актуалізовані, не переосмислені досі, чинники буття українців у минулому столітті.

Список використаних джерел

1. Грушевський М. "Письмо профессора М.Грушевського до шановних земляків Америки" // Голод 1921-1923 і українська преса в Канаді. – Торонто – Київ. Упор. Р.Сербин 1992. – С. 315.
2. Довженко О. Вчора і сьогодні. Образ дисидента. Вид. 2-ге перероблене й доповнене. Упорядник Є.О.Сверстюк. – Луцьк "ВМА "Терен", 2006 – 240 с.
3. Костюк Г. Зустрічі і прощання / Г.Костюк. – К.: "Смолооскип". – 2008. – 720 с.
4. Олесь О. На Україні // Голод 1921-1923 і українська преса в Канаді. – Торонто – Київ. Упор. Р.Сербин 1992. – С. 315
5. Олесь О. Слушайте! // Голод 1921-1923 і українська преса в Канаді. – Торонто – Київ. Упор. Р. Сербин 1992. – С. 392.
6. Сверстюк Є. Жнива скорботи й жунок історії// Конквест Р. Жнива скорботи. ВМА "Терен". – 2007. – С. 7-20.
7. Сербин Р. Голод 1921-1923 і українська преса в Канаді. – Торонто – Київ. 1992. – 700 с.
8. Тичина П. Десь на дні мого серця / П.Тичина. – К.: 1991. – 216 с.
9. Цвілюк С. Як ми українізували Росію/ С.Цвілюк. – Одеса "Автополіграф-2005". – 2005. – 308 с.

Надійшла до редколегії 15.02.16

Исаенко М.Н.

ФИЛОСОФСКО-УКРАИНОВЕДЧЕСКОЕ ОСМЫСЛЕНИЕ ВОСПРИЯТИЯ ГОЛОДОМОРА В УКРАИНСКОЙ КУЛЬТУРЕ ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЫ ХХ СТОЛЕТИЯ

Проанализированы, в философско-украиноведческом аспекте, донныне не актуализированные в отечественном социально-гуманитарном дискурсе формы восприятия ведущими государственными и общественными деятелями (Олександром Олесем, Михаилом Грушевским, Робертом Конквестом, Евгеном Сверстюком) Голодоморов как стратегии уничтожения украинского аксиологическо-цивилизационного универсума.

Ключевые слова: философия новейшего украиноведения, универсум, аксиологическо-историческое осмысление Голодомора, духовность.

Isayenko M. M.

PHILOSOPHICAL AND UKRAINIAN STUDIES UNDERSTANDING OF HOLODOMOR IN UKRAINIAN CULTURE IN THE FIRST HALF OF THE TWENTIETH CENTURY

From a philosophical point of view of Ukrainian studies and the analysis of the Holodomor as an extermination strategy Ukrainian axiological universe and civilization. In particular in the social and humanitarian discourse updated reception of this phenomenon leading scientists (Alexander Oles, Hrushevsky, Robert Conquest, Eugene Sverstyuk).

Keywords: philosophy of modern Ukrainian, the universe, axiological and historiosophical understanding of Holodomor, spirituality.

УДК 165.6/8

А. В. Лактіонова, канд. філос. наук, доц.

РІЗНІ "ЛІНІЇ" ПРАГМАТИЗМУ В СУЧАСНІЙ ФІЛОСОФІЇ

У статті аналізуються різні "лінії" прагматизму в сучасній аналітичній філософії, у відповідності до наслідування класичних американських прагматистів – Ч. С. Пірса, У. Джеймса, Дж. Д'юї. Їх розрізнення не є однозначним. Вплив прагматизму є беззаперечним, проте і його засновники запропонували доволі відмінні доктрини. Сучасний нео-прагматизм не є сформованою школою, і, навіть, на прямом. Тому існують різноманітні спроби узагальнити його. Цікаві версії пропонують Т. Вільямсон, Н. Решер і інші. Прагматизм постає і підґрунтям для нових авторських підходів, зокрема в епістемології. Одним з них виявляється теорія пізнання С. Хак, що має позитивні рецепції. Наприклад, П. Гоше підтримує цей прагматичний підхід і розбудовує власну доктрину. "Прагматичний поворот" і "поворот до практичної філософії" є одними з наріжних тенденцій сьогодення.

Ключові слова: прагматизм, види (версії) прагматизму, аналітична філософія, лінія Пірса, лінія Джеймса, лінія Дж. Д'юї, істина.

Традиційно в історії філософії мав місце контраст між теоретичним і практичним застосуванням розуму. Практичний модус розумності вперше зустрічається як

квазі-технічний термін у Аристотеля [1] для позначення активності в дії (її процесуальності), скоріше аніж її результату (виготовлення чогось). Висновком практичного

силогізму Аристотеля є дія, а не пропозиція чи переконання, в дії втілюється здатність застосовувати інтелектуальні здібності практично. При обговоренні мотивації до дії, застосування практичного розуму може навіть обернутися вимогами, що тільки бажання або прихильність є остаточними підставами діяти. Вивчення і вплив на роль вільної творчої активності у змінах і оформленні етичного, соціального, політичного, економічного життя потребує гуманістичної перспективи.

Для І. Канта [6] саме поняття суб'єкта морального закону є достатньою вказівкою на те, як функціонує практичний розум. Практичний аргумент, спосіб міркування, є направленим на практичний, особливо моральний результат. При розгляді будь-якого морального устрою, можна поставити питання: чи може він постійно функціонувати як універсальний закон? Проте, сфера практичного розуму є більш широкою: наприклад, практичне міркування має включати критичне порівняння і перебір прийнятих людських чеснот і цілей, а також рефлексивне установлення їх рангів і місця в життєвому плані людства.

Класичні американські прагматисти запропонували в XIX – на початку XX століття різні, навіть альтернативні, доктрини, наріжним каменем яких є практичний модус розумності. Прагматизм різнобічно аналізували вітчизняні автори, зокрема – Н. Поліщук, Н. Маргеліс, М. Мінаков і ін. Завданням даної статті стане перегляд сучасних тенденцій до прагматизму в аналітичній філософії, адже, із середини XX століття і до тепер увага до цього напрямку, його оновлені варіанти продовжують пропонувати. Зазначена увага пов'язана і з "поворотом до практичної філософії", в тому числі і в такій центральній дисципліні сучасної аналітичної філософії, як філософія мови.

Ч. С. Пірс [7; 8] відстоював фаліблізм, полемізував з пост-кантіанськими підходами; У. Джеймс [2; 3] запропонував "меліоризм" і був плюралістом стосовно особистісної свободи і переконань; Дж. Д'юї [4; 5] відстоював інструменталізм, саме він інтегрував прагматизм як напрям.

Для всіх прагматистів істина, як і інші поняття, має розумітися в термінах практики. Поняття істини як стосунок відповідності (кореспондентності) між переконанням і реальністю, не заперечується, а прояснюється завдяки відсиланню до дій, майбутнього досвіду і т.п. Кожний із прагматистів запровадив практичні прояснення у своєрідний спосіб. Пірс визначає істину як остаточний результат дослідження спільнотою дослідників, результат встановлених звичайних дій. Для Джеймса істинні переконання ведуть до послідовності, стабільності і перебіжності людських взаємодій. Д'юї ідентифікує істину (обґрунтовану прийнятність) із вирішенням, розв'язанням проблеми. Для нього дослідження починається із проблемної ситуації, і, якщо успішне, закінчується в ситуації, настільки визначеній, що сумнів про дію є виключеним. Хоча класичні прагматисти постійно наполягали на реалістській перспективі свого підходу, сьогодні продовжується дискусія щодо релятивності практики, особливо як критерію істини, і тому, щодо ідеалістичного чи скептичного характеру їх підходів.

В 1905 році Пірс запропонував "прагматизм" як назву своєї доктрини, на відміну від інших версій прагматизму. Прагматизм, в першу чергу, є правилом для прояснення значення понять або гіпотез, запропоноване Пірсом: нам потрібно перелічити які досвідні наслідки мали б наші дії якщо б гіпотези про них були істинні. Пірс прагнув реалізму, і наполягав на вимозі, що його строго доведення може бути надане.

Центральною для Джеймса стала голістична ідея про взаємопов'язаність між фактом, цінністю і теорією. Він затверджував, що прагматизм – голістична позиція. Свій варіант плюралістичного емпірицизму він пов'язував із запереченням апіоризму. Проте, досвід не є

єдиним джерелом знання. Різноманітні підходи до проблеми знання і до проблеми встановлення критеріїв знання є можливими. Аісторичне і сингулярне знання не є наявним апіорі. Критерії знання є власне соціальними і історичними. Не існує попередньої визначеності джерел і меж знання, а також того, щоб обґрунтувало зміни переконань. Підхід Джеймса відкривав перспективи темпоралістських підходів до реальності, контекстуалістського концепту реальності і цінностей, секулярного демократичного індивідуалізму [про це див. 12].

Існує думка, що можна казати про продовжуваність прагматизму в сучасній філософії, тобто ідеться не про відновлення прагматичних тенденцій, а про наслідкування класичного американського прагматизму сучасними авторами, наприклад в епістемології Б. Рассела, проекті натуралізації філософії В. Квайна, в роботах К.-О. Апеля і Ю. Габермаса тощо. Тобто, незважаючи на те, що прагматизм, як окрема школа, і був заміщений такими напрямками як логічний емпіризм, аналіз повсякденної мови, феноменологія, структуралізм, критична теорія, проте його вплив залишався наріжним в цих школах, і підготував появу неопрагматизму.

А нео-прагматизм – є сучасним філософським рухом, що охоплює радикальні форми соціального і практичного контекстуалізму і заперечує можливість універсального поняття про істину і реальність. Оновлені тенденції до прагматизму, засновані на працях Пірса, Джеймса, Д'юї, Л. Вітгенштайна, В. Квайна, В. Селарса, Р. Рорті, з'являються як критична реакція на традиційну аналітичну філософію, не є власним поверненням до прагматизму. Оскільки всі філософські намагання розрізнити між аналітичним і синтетичним, необхідним і випадковим, універсальним і історичним, реальністю і фікцією виявилися невдалими, а істина і значення – моментами спеціальних соціальних практик, прагматичні тенденції виявляються актуальними. Проте, залишається проблема, як соціальний прагматизм зможе уникнути мозаїчного релятивізму? Чи є соціальна практика лише копіюванням сутностей, чи то у статусі об'єктів, чи то як особистостей? Які етичні і політичні наслідки має "відвертий етноцентризм", що надає без примусу привілей кожній власній інтерпретативній перспективі?

Одним із значних представників неопрагматизму, що наслідуює "лінію" Джеймса вважається Г. Патнем [13; 14]. До цієї лінії можна також (умовно) віднести класичного прагматиста Дж. Сантаяну, Селларса, Квайна, Д. Девідсона [14, с. 5]. В даній лінії позитивно сприймається пов'язаність мови, знання і цінностей. Провідний англійський філософ сучасності Т. Вільямсон (Williamson T.) [18] пропонує, навіть, виокремлювати попарно Сантаяну-Селларса, Квайна-Девідсона, Патнема-Рорті задля цікавого аналізу прагматичних тенденцій їх доктрин.

Патнем заперечував метафізичний реалізм, для нього завдяки методологічному інтерналізмові відкривається перспектива прагматизму, що обертається, навіть прямим натуралізмом. Він плідно переосмислював ідеї Вітгенштайна, і наголошував на пріоритеті практики [13, с. 52].

Центральна ідея Джеймса про голістичну взаємопов'язаність між фактом, цінністю, теорією стала важливою Патнемові [14, с. 57]. Філософи науки розрізняють "спостереження", "індуктивні узагальнення", "абдукції" (пояснювальні теорії, які ідуть поза лише індуктивні узагальнення). Твердження про досвідні дані передбачають як власне підґрунтя "закони" аби бути зрозумілими [14, с. 58]. Він критикував Я. Хакінга [14, с. 58], для якого між фактами і теоріями – чітка відмінність, тоді він залишався реалістом щодо фактів, але ставав не-реалістом щодо теорій. Знання фактів передбачає

знання інтерпретацій і навпаки (інтерпретації фактів і теорій) [13, с. 18]. Відомою є і полеміка між Патнемом і Габермасом. Для Габермаса (наголошує у всі періоди своєї творчості) інтерпретація і передбачення є взаємозалежними, але інтерпретацію, на чому наголошує Патнем, неможна звести до передбачення [13, с. 19].

Для Патнема є очевидним [13, с.14], що знання фактів передбачає знання теорій і навпаки. І факти і теорії пізнані із сприйняття, але з другої половини ХХ століття затверджується, що знання фактів передбачає знання цінностей і навпаки. В цих ідеях втілюється прагматична направленість філософських розробок. Природна каузальність (причинність) нетотожна обґрунтованості, що несе нормативну вагу. Світ спричиняє нам формувати наші переконання, проте не обґрунтовує їх (подібні закиди робили, наприклад, набагато раніше Кант, а в ХХ столітті – Рорті).

Отже, можна казати про прагматичну "лінію" Джеймса. Іншою цікавою лінією є лінія Д'юї. До неї можна зарахувати класичного прагматиста, Роберта Фрост (Robert Frost), Гертруду Штейн (Gertrude Stein), Валаса Стівенса (Wallace Stevens), Річарда Бернштайна (Richard Bernstein), Ральфа Вальдо Емерсона (Ralph Waldo Emerson), а, можливо, і Рорті.

До лінії Пірса можна віднести Кука Вілсона (Cook Wilson), Х. Х. Йоахіма (H. H. Joachim), Х. Х. Прайса (H. H. Price), а також, А. Айєра, Д. Дамміта, і, завдяки їх впливу, Г. Еванса (G. Evans), С. Пекока (C. Peacocke), Дж. Кемпбелла (J. Campbell), Д. Вігінса (D. Wiggins), і самого – Вільямсона.

Одним із найбільш впливових прагматичних сучасних філософів, що тяжіє до останньої із наведених ліній, є Ніколас Решер [15]. Для Пірса, найого думку, прагматизм був спробою запровадити нові засади об'єктивного наукового знання на практичній основі. Ключова ідея – наукове дослідження забезпечує успішні шляхи для досягнення певних когнітивних цілей, а саме – спостереження, передбачення, практичний контроль – загальні шляхи, що працюють як імперсональним так і інтерсуб'єктивним чином. Джеймс і його послідовники повернули прагматизм в іншому напрямі, вони замінили когнітивні цілі афективно-гедоністичними, а те, що спрацьовує за імперсональними стандартами на те, що спрацьовує для нас. В результаті – культурна релятивізація і суб'єктивізація знання і раціональності. Такий антираціоналістичний прагматичний напрям продовжується такими пост-модерними деконструктивістами як Рорті.

Решер називає перший напрям прагматизму – правим прагматизмом (Пірс, К. Льюїс, пізній Патнем і він сам). Тут прагматизм виступає в якості консолідуючої ідеї об'єктивної раціональності. Другий напрям – лівий прагматизм (Джеймс, Ф. Шиллер, Рорті, С. Стіч (S. Stich)). Це прагматизм як засіб деконструкції цієї ідеї. В досягненні когнітивних цілей істинність і успішність співпадають, хоча для сингулярних пропозицій таке співпадіння не завжди підтримується, проте стосовно методів пізнавального пошуку в довгій перспективі – завжди підтримується. Отже, методологічний прагматизм, а не прагматизм як теза, є адекватною версією прагматизму, і являє собою успішну об'єктивіську програму.

Об'єктивність забезпечується принципом реальності, що застосовується для перевірки коректності людських ідей. У Джеймса цей принцип реальності персоналізується і суб'єктивізується. Прагматична тенденція, що підтримує об'єктивність, є відмінною від тієї, яку підтримував Д'юї, де прагматизм став соціально і культурно релятивізованою конструкцією. Шиллер і Рорті довели релятивістський прагматизм, в якому заперечується об'єктивність, до деконструкції таких понять, як істина, пра-

вильність, завдяки запереченню імперсональних стандартів об'єктивного пізнання. На відміну від цього напрямку прагматизму, об'єктивістський сконструйований прагматизм, в якому увага фокусується на загальних методах і стандартах, де специфічні результати є наслідком застосування прагматично визнаних інструментів, може витримати традиційні закиди проти прагматизму.

Герхард Шурц (Gerhard Schurz) [16] намагається розробити систематичну класифікацію видів прагматизму і прагматичних компонентів знання. Ключова теза, для всіх видів прагматизму – істинність наших переконань не встановлюється догматичними метафізичними припущеннями про зовнішній світ, а має досліджуватися в термінах успішності дій на засадах наших переконань у стосунку до певних потреб. Різні види прагматизму виникають у зв'язку із питанням про потреби (цілі, що беруться як центральні для) знання. Він розрізняє інтерналістські цілі знання – спостереження, передбачення, контроль, і екстерналістські цілі знання – гедоністичні інтереси соціального благополуччя. Розрізнення Шурца між інтерналістським і екстерналістським прагматизмом є подібним до розрізнення Решера між правим і лівим прагматизмом. В інтерналістському виді прагматизму кореспондентська теорія істини фігурує як нормативно пріоритетна, але епістемологічно висновувальна ціль.

Шурц досліджує, в широкому плані, програму прагматистської філософії. Така програма є більш загальною аніж класичний прагматизм, який фокусувався на цілях і успішності знання. На відміну від цього, в прагматичній епістемології увага концентрується на контексті знання – цілі є тільки частиною контексту. Шурц розрізняє три види контекстів, релевантних знанню: епістемічно-когнітивний контекст, остенсивно-індексичний контекст і практично-нормативний контекст. Такі контексти є актуальні в філософії науки і в лінгвістиці.

Петер Хеар (Peter H. Hare) [11] досліджує в якій мірі сучасні еволюційно-теоретичні підходи до проблеми презентації, наприклад, підходи Д. Папіньо (D. Papineau), Р. Мілікана (R. Millikan), наслідують класичну програму прагматизму і виходять із неї.

Свою власну позицію він називає прагматичним реалізмом, згідно із якою центральними є природні, натуралізовані стосунки між свідомістю і незалежною від свідомості реальністю. В тій мірі, в якій в еволюційно-теоретичних підходах до проблеми знання досліджуються такі стосунки в натуралістській перспективі, ці підходи знаходяться в лінії прагматичної програми. Однак, їхнім недоліком є припущення про те, що природній стосунку між свідомістю і незалежною від свідомості реальністю, потрібно експлікувати в термінах кореспондентської теорії істини. Нищівність цього традиційного підходу до проблеми істини, згідно із Хеаром, була показана класичними прагматистами.

Більш прийнятними варіантами прагматичної епістемології, які включають і аналіз проблеми істини, він вважає підходи С. Мізака (S. Misak) і Х. Джекмена (H. Jackman). Кожен із них стверджує, що прагматичний розгляд проблеми істини йде набагато далі, ніж дисквотайна схема А. Тарського "r" істинне якщо і тільки якщо р". Згідно із Джекменом, задовільний аналіз істини має пояснити як думки і висловлювання виявляються такими, що є про світ. В прагматизмі семантичні і епістемологічні аспекти є невіддільними. Прагматизм і інструменталізм про істину не співпадають.

Прагматичний поворот реалізувався і продовжує відбуватися в ряді версій. Однією з них є підхід С'юзан Хак (Susan Haack) [10], що залучає проблему обґрунтування знання і пропонує власну настанову фаундхерентизму (foundherentism).

Класична теорія пізнання і сучасна філософія науки розвивалися таким чином, що більшість проблем, піднятих у них досі ускладнювати розуміння знання, його заснування або природи, обґрунтування, істини і т.д. Це дало привід переосмислювати перспективу постановки епістемологічних питань, тем і т.д. Серед багатьох альтернативних підходів, цікаву стратегію обґрунтування знання – фаундхерентизм – запропонувала С. Хак. Підхід С. тяжіє до так званої "лінії Пірса". Тут епістемологічно пріоритетною є проблема обґрунтування, а не проблема істини, "істину" можна аналізувати в термінах обґрунтування. Хак критично перепитує неопрагматичний контекстуалізм і натуралізм, які могли б бути простежити, відповідно, в "лініях" до Д'юї і Джеймса.

Традиційно, основні питання теорії пізнання (епістемології) – "що ми знаємо?" і "як ми (це) знаємо?". Відповідно цьому, основні епістемологічні теми – "природа і характер знання", "сприйняття" (перцепція) і скептицизм. Тим не менше, проблема обґрунтування знання є наріжною в оперуванні з кожною основних тем. Що потребує обґрунтування – знання чи переконання? Переконання має бути обґрунтованим аби переконувати на статус знання.

Цьому відповідає питання, що піднімає Хак, "Чому ми переконані (віримо) в тому (те), у чому (в що) ми переконані (віримо)?" Відповідь на таке питання аналогічна відповіді на питання "що ми знаємо" і залучає причини. Якщо ж поставити питання "Як ми знаємо?", то відповідь буде залучати підстави. Отже, причина для переконання є аналогічною підставі для знання, тобто, підстави знання є причинами переконань. Для віри аналогічна з причини, до знань, або навпаки причини вірувань. До аналогічних висновків приходять Поль Гоше (Paul Goushet) [9].

Обґрунтування надає підстави і забезпечує вірогідність переконання. Вірогідність забезпечує значущість (вагомість) переконання, аби його можна було розглядати як знання. Чому вірогідність важить (є значущою)? Ця значущість епістемологічна за своєю природою? Чи можна знання звести до вірогідності, володіння інформацією, або до інших ознак? Чи можна вести мову про *ступені* в стосунку до "вірогідності", на відміну від "знання"? Чим відрізняється "вірогідний" від "обґрунтований"?

Асерторичне (стверджувальне) речення, яке функціонує як "твердження", виражає гіпотезу, і формулюється як таке, що виключає сумнів. Гіпотеза є змістом переконання, вираженого в твердженні. Переконання є стосунком власного носія до змісту, вираженого твердженням. Хак розрізняє "стани-свідчення" (evidence-states) і "змісти-свідчення" (evidence-contents). "Стани-свідчення" є відчуттєвими станами, що ведуть (є причинами) до переконань. На відміну від "станів-свідчень", "змісти-свідчення" пропозиційними репрезентаціями, що можуть бути обґрунтованими, або ні, тобто, саме їх можна оцінювати.

Стани-свідчення і змісти-свідчення є різними модулями пропозицій (переконань). Стан-свідчення є базовим переконанням, забезпечує епістемічну підставу (фундація), а зміст-свідчення має узгоджуватися (бути когерентним) з іншими доречними епістемічними переконаннями. В такий спосіб, фундаменталізм і когерентизм можна синтезувати є показати їх взаємодоповнювальний характер. На таких засадах, Хак формулює свою альтернативну стратегію обґрунтування – фаундхерентизм.

Знання є стосунком його носія до факту; знати означає, що факт приймається мною, я визнаю цей факт у такій якості. Ми знаємо безпосередньо відчуттєві дані, вони, а не зовнішній світ, доступні нам. Далі виображенням репрезентується знання, як вірогідна для носія проєкція його даних відчуттів на зовнішній світ, що ним приймається. Вірогідна для мене проєкція органами відчуття зовнішнього світу є сприйняттям (перцепцією).

Для Хак стани-свідчення є вірогідними суб'єктивно, вони уможливають переконання, а змісти-свідчення уможливають пропозиційне знання. Пропозиційне знання не є безпосередньо вірогідним.

Гоше критично переглядає фаундхерентичну епістемологію Сюзани Хаак як прагматичний підхід. Для того, щоб уникнути дилеми між фундаменталізмом і когерентизмом, Хак розрізняє свідчення як стани і свідчення як змісти. Стани-свідчення каузально пов'язані із нашими переконаннями, вони не підлягають критиці як стани відчуттів. На відміну від них, змісти-свідчення є пропозиційними репрезентаціями, що є спростовними, можуть бути підтвердженими або розкритикованими. Проблема в підході Хак – перехід від станів-свідчень до змістів-свідчень, тобто від каузальної стадії пізнання до стадії оцінки. Гоше підтримує підхід Хак. Між фаундхерентизмом, фундаменталізмом і когерентизмом є систематичні відмінності. Фаундхерентизм засновує поведінковий характер істинності як критерій прагматичного обґрунтування на певних фактах про когнітивну структуру людських істот, що є типовим прагматичним кроком. Теорія Гоше про автофундацію співвідноситься із фаундхерентизмом Хак.

Для згаданих авторів, є очевидним, що прагматизм виграє порівняно із, так званим, сцієнтизмом, а також із розрізненням на аналітичну і континентальну стратегії в сучасній філософії про [це див. 17]. А також, для деяких з них, є важливим наголосити, що прагматизм виграє порівняно із позитивізмом, феноменологією, логічним аналізом, натуралізованою епістемологією, деконструктивізмом. Разом з тим, прагматизм сьогодні не є сформованою, виокремленою школою, чи напрямом. Прагматизм – скоріше тенденція, що втілюється у різних варіантах. Спроби їх класифікувати є цікавими, проте залишаються неоднозначними.

Список використаних джерел

1. Аристотель Никомахова етика // Аристотель Сочинения: В 4-х т. Т.4 / Пер. с древнегреч., общ. ред. А. И. Доватура. – М.: Мысль, 1983. – 830 с. – С. 53-293.
2. Джеймс У. Введение в философию. Пер. с англ. – М.: Республика, 2000. – 315 с.
3. Джемс У. Прагматизм: новое название для некоторых старых методов мышления: Популярные лекции по философии. Пер. с англ. – Изд. 3-е. – М.: ЛКИ, 2011. – 240 с.
4. Дьюи Дж. Философские труды / Издание подготовлено Б. А. Шарвадзе, Тбилиси, 2009. – с. 256.
5. Дьюи, Джон. Реконструкция в философии. Пер. с англ. – М.: Логос, 2001. – 162 с.
6. Кант И. Основы метафизики нравственности // Кант Иммануил. Сочинения в шести томах [Под общ. ред. В. Ф. Асмуса, А. В. Гулыги, Т. И. Ойзермана]. – Том 4. – Ч. 1. – М.: Мысль, 1965. – 544 с. – С. 219-310.
7. Пирс, Ч.С. Начала прагматизма. Том 1 / Пер. с англ., предисл. В. В. Кирущенко, М. В. Колопотина. – СПб.: Лаборатория Метафизических Исследований философского факультета СПбГУ; Алетейя, 2000. – 320 с.
8. Пирс, Ч.С. Начала прагматизма. Том 2. Логические основания теории знаков / Пер. с англ. В. В. Кирущенко, М. В. Колопотина, послесл. Сухачева В. Ю. – СПб.: Лаборатория Метафизических Исследований философского факультета СПбГУ; Алетейя, 2000. – 352 с.
9. Goushet P. Foundherentism and Pragmatism Revised// The Role of Pragmatics in Contemporary Philosophy. Proceedings of the 20th International Wittgenstein Symposium. 10-16 of August 1997. – Wien, 1998. – 415 p. – 66-76 pp.
10. Haack S. Evidence and Inquiry. Towards Reconstruction in Epistemology. – Oxford: Blackwell, 1993. – 259 p.
11. Hare PeterH. Classical Pragmatism, Recent Naturalistic Theories of Representation and Pragmatic Realism// The Role of Pragmatics in Contemporary Philosophy. Proceedings of the 20th International Wittgenstein Symposium. 10-16 of August 1997. – Wien, 1998. 415 – p. – 58-65 pp.
12. Prado G. G. The Limits of Pragmatism. – Atlantic Highlands, NJ: Humanities press international, inc., 1987. – 191 p.
13. Putnam H. Pragmatism and Realism// edited by James Conant and Ursula M. Zeglen. – London, New York: Routledge, 2002. – 242 p.
14. PutnamH. Pragmatism: an OpenQuestion. – Oxford: Blackwell, 2000. – 106 p.
15. Resher N. Pragmatism in Crisis // The Role of Pragmatics in Contemporary Philosophy. Proceedings of the 20th International

Wittgenstein Symposium. 10-16 of August 1997. – Wien, 1998. – 415 p. – 24-38 pp.

16. Schurz G. Kindsof Pragmatismsand Pragmatic Componentsof Knowledge// The Role of Pragmatics in Contemporary Philosophy. Proceedings of the 20th International Wittgenstein Symposium. 10-16 of August 1997. – Wien, 1998. – 415 p. – 39-57 pp.

17. The Role of Pragmatics in Contemporary Philosophy. Proceedings of the 20th International Wittgenstein Symposium. 10-16 of August 1997. – Wien, 1998. – 415 p.

18. Williamson T. The Philosophy of Philosophy. – Malden, Oxford, Carlton: Blackwell publishing, 2007. – 332 p.

Надійшла до редколегії 03.02.16

Лактионова А. В.

РАЗЛИЧНЫЕ "ЛИНИИ" ПРАГМАТИЗМА В СОВРЕМЕННОЙ ФИЛОСОФИИ

В статье анализируются разные "линии" прагматизма в современной аналитической философии, в соответствии с наследованием классических американских прагматистов – Ч. С. Пирса, У. Джемса, Дж. Дьюи. Их различие не однозначно. Влияние прагматизма неоспоримо, однако его основатели предложили достаточно отличные доктрины. Современный нео-прагматизм не есть сформированной школой, и, даже, направлением. Поэтому существуют разнообразные попытки его обобщить. Интересные версии предлагают Т. Вильямсон, Н. Решер и другие. Прагматизм выступает и основой для новых авторских подходов, в частности в эпистемологии. Одним из них представляется теория познания С. Хак, которая масимеет позитивные рецелции. Например, П. Гоше поддерживает этот прагматический подход и развивает собственную доктрину. "Прагматический поворот" и "поворот к практической философии" – одни из краеугольных тенденций сегодня.

Ключевые слова: прагматизм, виды (версии) прагматизма, аналитическая философия, линия Пирса, линия Джемса, линия Дж. Дьюи, истина.

Laktionova A. V.

DIFFERENT LINES OF PRAGMATISM IN CONTEMPORARY PHILOSOPHY

In the paper different "lines" of Pragmatism in Analytic Philosophy are analyzed according to the inheriting of the classical American pragmatists – Ch. S. Pierce, W. James, G. Dewey. The difference is not clear. The influence of Pragmatism is not questionable, but its founders proposed very different doctrines. Contemporary neo-pragmatism is not a formed school, or, even, branch. That is why there are different attempts to generalize it. Interesting versions were established by T. Williamson, N. Resher and others. Pragmatism remains to be a foundation for the new authentic approaches, for example in Epistemology. One of them is a theory of Knowledge of S. Haack? And it received positive receptions. For instance, P. Goushet supported this pragmatic account and proposed his own doctrine. "Pragmatic Turn" and the "Turn to Practical Philosophy" are among the main tendencies of nowadays.

Keywords: Pragmatism, types (versions) of Pragmatism, Analytic Philosophy, line of Pierce, line of James, line of Dewey, Truth.

УДК 316.75

Є. В. Левченко, канд. філос. наук, асист.

ГЛОБАЛІЗМ – АНТИГЛОБАЛІЗМ: ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ

В статті робиться спроба розглянути глобалізм та антиглобалізм як ідеологічні концепції, формування і реалізації яких потребує сучасний етап розвитку світового співтовариства. Глобалізація є наскрізь суперечливим процесом і діалектика глобалізму та антиглобалізму здатна не тільки зняти цю суперечність, а відповідним чином скеровувати розвиток глобалізаційних процесів. Це, перш за все, забезпечить всебічний розвиток світового співтовариства, основною метою якого мають постати інтереси як окремо взятої людини, народу, нації, так і цивілізації загалом.

Ключові слова: антиглобалізм, глобалізм, глобалізація, ідеологія.

Остання чверть ХХ початок ХХІ століття характеризуються інтенсивністю розгортання глобалізаційних процесів, що, в свою чергу, обумовлено впровадженням техніки та технологій в усі сфери життєдіяльності суспільств. Створюється принципово новий світовий порядок. Хоча б те, що, наприкінці 2009 року Європейський Союз обрав президента та низку міністрів. Не зважаючи на це, сучасний етап розвитку Європейського Союзу має суперечливий характер існування. Оскільки одним із засновників ЄС було проголошено вихід із цієї організації, зокрема Великої Британії. Але при такому розвитку подій все ж таки виникає цілком слушне та актуальне питання про керуваність цих процесів. Чи має глобалізація спрямованість, яка мета та сенс цього процесу? Тому, з необхідністю, на нашу думку, повинна реалізуватись послідовна ідеологічна концепція, яка б скеровувала ці процеси в інтересах кожної людини. Оскільки глобалізація є суперечливим процесом, який одночасно як об'єднує людство, так і фрагментує його. Саме це стало метою даного дослідження, а саме з'ясувати механізми формування нової ідеології, яка та спрямовувала глобалізаційні процеси у відповідному напрямку для розвитку світового співтовариства.

Тема глобалізації актуалізувалась у другій половині ХХ століття, але вона не є надбанням сучасності. На думку багатьох дослідників процеси глобалізації мають свій початок ще з моменту Великих відкриттів. Зокрема концепція Р.Робертсона, за якою розгортання глобалізаційних процесів можна поділити на п'ять періодів. Перший період тривав від 1400 до 1750 року. Цей період обумовлений розколом в християнстві, розвитком

узагальнюючих уявлень планету, прийняттям універсального календаря на Заході, мандрівки з метою вивчення Землі. Тривалість другої фази коливається в таких часових межах з 1750 року по 1875 і характеризувалась розвитком постійних дипломатичних відносин між державами, становленням громадянства та паспортної системи, становлення перших націй в Європі. Наступна третя фаза починається з 1875 року по 1925 рік. Це налагодження міжнародних зв'язків не тільки співробітництвом в економічній сфері, а і в політичній (Перша світова війна); в культурній сфері – загальносвітовий календар, на національному рівні – міжнародні міграції та намагання їх обмежити. Передостання четверта фаза, яка тривала з 1925 по 1969 рік. В цьому періоді здійснюється боротьба за політичну та економічну гегемонію, утворення Ліги Націй і ООН, Друга світова і "холодна" війни, виникнення "Третього" світу. Саме цю фазу автор (Р.Робертсон) називав прискороною глобалізацією. І п'ята фаза, тривалість якої з 1969 року по 1992 рік, цю фазу автор називає фазою невизначеності.

Ще один дослідник глобалізації Е.Гідденс вважав, що процеси глобалізації співпадають з модернізацією. Відповідно до цієї теорії, глобалізація починається приблизно з XVI століття. Ці процеси характеризуються розвитком міжнародних відносин, виникненням глобальної культури. З часом цей процес став прискорюватись і зараз набуває стрімкого розвитку.

Поруч з наведеними точками зору, існують й інші концепції щодо початку і розвитку глобалізаційних процесів. Наприклад, такий дослідник як А.М.Чумаков вважає, що глобалізація має витоки з другої половини